

Mateja Lončar

Prva gimnazija, Zagreb

UDK 050-053.5(497.5)“1966/1976“
37.017.7-053.5“1966/1976“

Primljeno: 22. 2. 2019.

Prihvaćeno: 15. 4. 2019.

Izvorni znanstveni članak

ODGOJ U MODROJ LASTI IZMEĐU IZGRADNJE SOCIJALISTIČKOGA ČOVJEKA I TINEJDŽERSKE SELF-HELP LITERATURE (1966. – 1976.)

Sažetak

“Modra lasta”, kao jedan od najvažnijih i najdugovječnijih hrvatskih dječjih časopisa, prodavala se diljem socijalističke Jugoslavije sve do kraja njezina postojanja. Razlog takve popularnosti mogao se pronaći u usmjerenosti uredništva časopisa na čitatelje i za njihov uzrast karakteristične interese prilikom odabira sadržaja. S druge strane, “Modru lastu” izdavala je društvena organizacija pod supervizijom Socijalističkoga saveza radnog naroda te je kao takva trebala donositi sadržaj u duhu socijalističkoga vremena u kojem je djelovala – tim više što je kao časopis za djecu i mladež nudila mogućnost posrednoga, implicitnoga i “zavodljivoga” odgojnog djelovanja. Uzevši u obzir te dvije međusobno različite perspektive, u radu će se pokušati odgovoriti na pitanje kako je uredništvo “Modre laste” pronalazilo balans između uvođenja tinejdžerskih i ideoloških sadržaja, odnosno kako je zadovoljavalo specifične interese svojih čitatelja i pritom ih odgajalo kao socijalističke građane.

Ključne riječi: *Modra lasta (časopis), socijalistički odgoj, tinejdžerski prilozi, 1966. – 1976.*

1. Uvod

Prema riječima nastavnice u jednoj zagrebačkoj školi iz 1974., kada stigne novi broj *Modre laste*, “prestaje jurnjava hodnicima, muha se može čuti. Kuda god se okrenete vidite spuštene glave na listu koji drže u rukama. Taj dan je i za nastavu gotovo izgubljen”.¹ Te riječi najbolje ilustriraju status i utjecaj koji je *Modra lasta*, kao jedan od najvažnijih hrvatskih dječjih časopisa, s tradicijom izlaženja duljom od šest desetljeća, imala među svojim čitateljima. Pokrenuta još školske godine 1954./55. u zagrebačkoj Narodnoj školi “Trnjanska”, tada pod imenom *Djeca za djecu : list za samostalni rad učenika osmogodišnjih škola*, objavljivala je radove svojih učenika na četiri crno-bijele stranice.² Časopis je ubrzo počeo okupljati sve veći broj odraslih suradnika (književnika, novinara, ilustratora itd.), koji su preuzeli uredničke funkcije³, stoga je promijenio ime u *Modra lasta*, prikladniji naziv koji je zadržao do danas. Nakon nekoliko godina izlaženja u nakladništvu Pedagoško-književnoga zbornika,⁴ od 14. godišta (1967./68.) *Modra lasta* prelazi u ruke Školske knjige, u čijem nakladništvu izlazi i danas.

Modra lasta bila je jedan od najtiražnijih dječjih časopisa, koji se prodavao po cijeloj socijalističkoj Jugoslaviji sve do kraja njezina postojanja⁵, a razlog takve popularnosti mogao se pronaći u usmjerenosti uredništva časopisa na svoje čitatelje i za njihov uzrast karakteristične interese prilikom odabira sadržaja. S druge strane, izdavala ju je društvena organizacija pod supervizijom Socijalističkoga saveza radnog naroda (SSRN) – krovne društveno-političke organizacije koja je objedinjavala djelatnost svih ostalih društvenih organizacija te im prosljeđivala smjernice za rad kreirane u partijskom vrhu.⁶ Zato se od *Modre laste* očekivao sadržaj u duhu socijalističkoga vremena u kojem je djelovala – tim više što je kao časopis za djecu i mladež nudila mogućnost posrednoga, implicitnoga i “bezbolnoga” odgojnog djelovanja. Uzevši u obzir te dvije međusobno različite perspektive, u radu će se, nakon definiranja socijalističkoga odgoja i razmatranja dječjega časopisa kroz prizmu medija implicitnoga odgajanja u neformalnom kontekstu, pokušati odgovoriti na pitanje kako je uredništvo *Modre laste*

1 “Intervju s nastavnicom likovnoga odgoja Zlatkom Žunko Podgorelec”, *Modra lasta*, 20 (12), str. 29.

2 Željka Horvat-Vukelja, “Tiha avangardnost *Modre laste*”, u: *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 87.

3 U istraživanom razdoblju funkcije glavnoga i odgovornoga urednika isprva su obnašali hrvatski pedagog i pisac Dragutin Brigljević i jezikoslovac i pedagog Stjepko Težak, tj. od rujna 1966. do studenoga 1967., kada je nakratko tu funkciju preuzeo književnik i slikar Zvonimir Balog. Od početka nove školske godine, tj. od rujna 1968., urednici su bili Brigljević i Balog, a od rujna 1969. Brigljević i Juraj Bukša, glavni urednik Školske knjige u tom razdoblju. Od siječnja 1972. prestale su izmjene (u istraživanom razdoblju) kada se Brigljević ustaljuje na funkciji glavnoga urednika.

4 Pedagoško-književni zbor izdavao je *Modru lastu* od god. 9 (1962./63.) do god. 13 (1966./67.).

5 Podatak iznesen u dokumentarnom filmu *Dragi Lastane*, redateljica Irena Škorić (Produkcija Artizana film, 2014).

6 *Sindikati prosvjetnih i naučnih radnika Jugoslavije. Republički odbor za Hrvatsku*, priur. Tatjana Šarić (Zagreb: HDA, 2015), dostupno na: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=2_6909 [2. 5. 2018.].

nastojalo istovremeno zadovoljiti interese čitalačke publike te uvjete socijalističkoga vremena u kojem je djelovalo⁷.

Kako bi se odgovorilo na postavljeno pitanje, u radu se istraživalo deset godišta *Modre laste* (od 13. do 22. godišta) koja su obuhvaćala period od školske godine 1966./67. do 1975./76. Iako se radi o samo jednom desetljeću, karakterizira ga vrlo dinamičan društveno-politički život koji je imao reperkusije i na intenzitet implementiranja ciljeva socijalističkoga odgoja,⁸ stoga je upravo taj period odabran kao vremenski okvir istraživanja. U istraživanom razdoblju časopis je izlazio dva puta mjesečno, a od 15. godišta uvedena je praksa da su brojevi u siječnju i lipnju (tj. br. 9 i 10 te 19 i 20) izlazili zajedno, pa je u radu korišteno ukupno 185 brojeva časopisa na 6282 stranice. S obzirom na vrlo bogat opseg i sadržaj pregledanih brojeva, na postavljeno pitanje nastojalo se odgovoriti kvantitativnom i kvalitativnom analizom povijesnih i “tinejdžerskih” priloga te onih priloga iz kojih se posredno moglo zaključivati o tome tko su bili socijalistički uzori (poput intervjua i sličnih rubrika). Zbog “velike mogućnosti odgojnog djelovanja, a pogotovo za marksističku idejnost”⁹, koja se prepoznala u predmetu povijesti, upravo je 606 povijesnih priloga na približno¹⁰ 815 stranica (12,97 % ukupnoga broja stranica časopisa) bilo ono na što se u radu obratila posebna pozornost. Nadalje, odabirom 503 konkretne osobe i njihovih profila zanimanja u 348 priloga na 303,5 stranica (4,83 % ukupnoga sadržaja časopisa), osim što su se slale poruke o tome tko su “socijalistički uzori”, prenosile su se poruke i shvaćanja aktualnih društvenih fenomena, što je također zasigurno imalo veliki utjecaj na odgajanje čitatelja – pogotovo ako je “uzor” prikazan u *Modroj lasti* bio i njihov osobni izbor. Konačno, u fokusu

7 Postavljeno pitanje dio je širega, neobjavljenoga diplomskog rada *Časopisi za djecu i mladež kao oblik neformalnog utjecaja na socijalistički odgoj na primjeru časopisa Modra lasta (1966. – 1976.)*, u kojem se istraživao način na koji se socijalistički odgoj uvodio preko časopisa, tj. *Modre laste*. Istraživalo se i jesu li važni društveno-politički događaji u istraživanom razdoblju donijeli promjene u načinu ili intenzitetu implementacije socijalističkih odgojnih ciljeva.

8 Nakon pada A. Rankovića 1966., kojega se smatralo nositeljem dogmatskih tendencija, uslijedio je snažan val liberalizacije u svim segmentima društva. Među ostalim, promjene su se dogodile i na odgojnom području, pa su neki socijalistički pedagozi smatrali da je uslijed opće društvene atmosfere tada došlo do izrazite nejedinstvenosti u odgojnom djelovanju, čak i zanemarivanja odgojne funkcije. Potresi na društveno-političkoj sceni, poput zaustavljanja “hrvatskoga proljeća” početkom sedamdesetih, ponovno su donijeli zaokret i u odgojnom djelovanju. Osim saniranja nepoželjnih tendencija u društvu tih godina, rješenje se pronašlo u snažnijoj institucionalizaciji marksističkoga svjetonazora. S obzirom na to da je ono trebalo imati preventivnu funkciju, mladi su došli u fokus ideološke akcije. Dokumenti poput Rezolucije III. konferencije Saveza komunista Jugoslavije iz prosinca 1972. ili poduzimanje konkretnih koraka poput reforme srednjega školstva 1974. trebali su upoznati mlade sa socijalističkim znanjima i vrijednostima te osigurati ponovno jedinstvo odgojnoga djelovanja. O tome vidi više u: Nikola Potkonjak, *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1980), 49-51; Emerik Munjiza, *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije* (Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, 2009), 89; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji: 1945. – 1991. : od zajedništva do razlaza* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Školska knjiga, 2006), 564-565.

9 Zvonimir Car, “Marksistička idejnost u nastavi povijesti”, u: *Marksistička idejnost u odgojno-obrazovnom procesu* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1974), 153.

10 Zbog principa kvantifikacije (“zaokruživanje” stranica prilikom zbrajanja na one cjelovite i na one od pola stranice, pri čemu je ponekad teksta na stranici bilo manje ili više od pola stranice) navedeni podaci o broju stranica približno su točni.

analize bila su i 253 “tinejdžerska” priloga na 384 stranice (6 % ukupnoga sadržaja *Modre laste*). Pod time su se podrazumijevali prilozi i rubrike koji su donosili inače teško dostupne odgovore na tipična pitanja koja se javljaju u pubertetu, a istraživali su se prvenstveno zbog njihove unikatne pojavnosti u dječjem časopisu, kao i zbog statusa najpopularnijih, a shodno tome i najutjecajnijih priloga. Odgovore dobivene analizom priloga dopunilo se deskriptivnim primjedbama vezanima uz ostatak sadržaja *Modre laste*. Radi dobivanja dubljega uvida i sveobuhvatnoga zahvaćanja problematike kojom se rad bavi korištena je i metoda oralne historije, tj. intervjuirana je dugogodišnja urednica *Modre laste* Željka Horvat-Vukelja (1986. – 2014.).

2. “... nijedno društvo i nijedna klasa nije ravnodušna prema odgoju svojih građana...”¹¹

Ideologija, široko shvaćena kao sustav ideja, temeljnih opredjeljenja ili vrijednosti koje se tiču određene političke društvene stvarnosti, usko je vezana uz sustav odgoja i obrazovanja svakoga društva. Michael W. Apple, istraživač suvremenih obrazovnih politika, objašnjava to činjenicom da odgoj i obrazovanje nisu pasivni receptori nego aktivna sila sa zadatkom osiguravanja legitimiteta društveno-političkoga uređenja i pripadajuće mu ideologije.¹² Takva suvremena shvaćanja o odnosu politike, ideologije i odgoja dijelili su i pedagoški autori iz razdoblja jugoslavenskoga socijalizma. Ivan Leko, istaknuti hrvatski pedagog i obnašatelj raznih prosvjetnih dužnosti, tu je trijadu objasnio jednostavnom konstatacijom da “nijedno društvo i nijedna klasa nije ravnodušna prema odgoju svojih građana, a posebno mlade generacije”.¹³ Budući da su samo *ispravno* ideološki opredijeljena djeca i mladi mogli biti sjeme bolje budućnosti i jamstvo nastavka povijesnoga razvitka u *pravom* smjeru¹⁴, cjelokupni odgojno-obrazovni sustav u socijalističkoj Jugoslaviji bio je pod kontinuiranom supervizijom ideologije, koja je u velikoj mjeri utjecala i na određivanje ciljeva socijalističkoga odgoja.

Socijalistički odgoj u najširem se smislu može definirati kao skup znanja i vrijednosti koje počivaju na marksističkom svjetonazoru, čiji je proklamirani cilj u jugoslavenskom kontekstu bio izgradnja *slobodne i svestrano razvijene ličnosti*.¹⁵ Ipak,

11 Ivan Leko, *Velike revolucije i obrazovanje* (Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1968), 222.

12 Michael W. Apple, *Ideologija i kurikulum* (Beograd: Fabrika znanja, 2012), 124.

13 Leko, *Velike revolucije i obrazovanje*, 222.

14 Ildiko Erdei, “‘The Happy Child’ As an Icon of Socialist Transformation”, u: *Ideologies and National Identities*, ur. John R. Lampe i Mark Mazower (Budapest: Central European University Press, 2013), 155-156.

15 “Vaspitavati u školama novog, slobodnog i odvažnog socijalističkog čovjeka, čija su shvaćanja široka i raznovrsna” kao osnovni odgojni cilj u svojem je referatu predstavio Milovan Đilas na III. plenumu Centralnoga komiteta Komunističke partije Jugoslavije početkom 1949. godine. Takva je formulacija nakon političkih razmirica sa Sovjetskim Savezom krajem četrdesetih bila vrlo bitno sredstvo distinkcije između jugoslavenskoga i sovjetskoga socijalističkog čovjeka – onoga birokratiziranog i ukalupljenog. O tome vidi više u: Igor Duda, *Danas kada postajem pionir : djetinjstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma* (Zagreb: Srednja Europa, 2015), 66; Dragutin Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1953), 187.

smatralo se da navedene “opće političke formulacije našeg odgojnog cilja [...] nisu dovoljno konkretne za praktični pedagoški rad”¹⁶, stoga su razni jugoslavenski autori u svojim pedagoškim djelima opći cilj odgoja razradili u pet jednako važnih odgojnih područja – *fizički, estetski, intelektualni, moralni te radni i tehnički odgoj ili politehničko obrazovanje*.¹⁷ U tim odgojnim područjima razvijala su se specifična socijalistička znanja i vrijednosti poput *dijalektičkoga materijalizma*, tj. znanstvenoga pogleda na svijet zahvaljujući kojem je socijalistički čovjek trebao uočavati univerzalne zakonitosti prirodnoga i društvenoga razvoja te spoznati kako je svojim radom prirodu i društveni razvoj podčinio sebi.¹⁸ Nadalje, razvijanje vrijednosti *socijalističkoga humanizma* podrazumijevalo je razvijanje radnih navika, aktivnoga i humanoga odnosa prema društvu i radu te osjećaja kolektivismu, tj. svijesti o pripadnosti kolektivu i postojanja dužnosti i odgovornosti prema njemu.¹⁹ Odgoj za *internacionalizam* podrazumijevao je patriotizam bez “nacionalnih ograda, nacionalne isključivosti ili mržnje prema drugim narodima”²⁰, a *jugoslavenski socijalistički patriotizam* uključivao je odanost i ljubav prema svojoj zemlji i svim narodima u njoj, ideji bratstva i jedinstva, društvenom i političkom uređenju.²¹ Razvijanje opisanih znanja i vrijednosti kroz pet područja, koja su se međusobno isprepletala svojim odgojnim djelovanjem, trebalo je stvoriti *slobodnu i svestrano razvijenu ličnost* koja će imati kapacitet za nastavak izgradnje komunističkoga društva²² – odnosno izgraditi jugoslavenskoga socijalističkog čovjeka.

3. Časopisi za djecu i mladež kao medij implicitnoga odgajanja u neformalnom kontekstu

Iako je implementacija socijalističkoga odgoja u formalnom, tj. institucijskom kontekstu bila u primarnom fokusu prilikom odgajanja novih generacija, o ograničavajućem shvaćanju škole i školskoga sustava kao sveobuhvatnoga faktora u odgoju mladih pisali su brojni jugoslavenski autori. Primjerice, hrvatski pedagog Pero Šimleša isticao je da “bez straha od prebrzog zaključivanja možemo tvrditi da mi danas pripisujemo školi velik dio i onih obrazovnih rezultata koji su stečeni kao rezultat prirodnog učenja izvan škole”.²³ Na tragu toga srpski pedagog Nikola Potkonjak upozoravao je da “pored škola i drugih vaspitno-obrazovnih i kulturnih ustanova, tako treba da deluju i drugi činiooci socijalističkog vaspitanja i obrazovanja”, pri čemu su, prema njegovu

16 Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave* (1977), 124.

17 Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave* (1977), 124; Stjepan Pataki, *Opća pedagogija* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1969), 39; Pero Šimleša, *Na putu do reformirane škole* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1977), 101.

18 Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave* (1977), 128.

19 Pataki, *Opća pedagogija*, 69.

20 Ivan Leko, *Uvod u pedagogiju* (Zagreb: Narodne novine, 1969), 35.

21 Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave* (1977), 68; Leko, *Uvod u pedagogiju*, 72; Pataki, *Opća pedagogija*, 41-46.

22 Leko, *Velike revolucije i obrazovanje*, 257.

23 Šimleša, *Na putu do reformirane škole*, 138.

mišljenju, posebnu važnost imali “štampa, izdavačka delatnost, radio i tv”.²⁴ I zaista, trend intenzivnoga prodiranja popularne kulture, filma, televizije i dječjega tiska u slobodno vrijeme, opažen još šezdesetih godina prošloga stoljeća, ubrzo je pozdravljen kao modernizacijski proces uz uvjet nadziranja i pravilnoga korištenja tih sadržaja, koji tako upotrijebljeni mogu “pokazati svoj specifični odgojni potencijal”²⁵ u neformalnom, izvaninstitucionalnom kontekstu.

Potonje se posebno odnosilo na časopise za djecu i mladež, koji oduvijek “posebnu pažnju posvećuju odgoju i obrazovanju te vrlo jasno pokazuju glavne trendove na tim područjima” i “vrlo jasno izriču ideološke, moralne i druge ciljeve koje žele posredovati i usaditi novim naraštajima”.²⁶ Odabirom i prezentacijom likovnih, literarnih i ostalih sadržaja te porukama i vrijednostima koje se njima šalju mladoj se generaciji posredno, implicitno i “bezbolno” predstavljaju odabrani segmenti društveno-političke stvarnosti. Otuda i velika važnost te dugotrajna ukorijenjenost takvih časopisa u hrvatskoj pisanoj riječi,²⁷ koja nije jenjavala ni u vrijeme socijalističke Jugoslavije. U tom se kontekstu može tumačiti konstatacija hrvatskoga sociologa i političara Stipe Šuvara o postojanju velikoga broja listova i časopisa namijenjenih mladoj generaciji.²⁸ Međutim, to nije značilo i zadovoljavanje kvalitativnoga aspekta. Štoviše, postojala je ocjena da čak i časopisi za djecu i mladež u izdanju društvenih organizacija često odmažu u odgajanju socijalističkoga čovjeka jer, primjerice, neki ne inzistiraju dovoljno na bratstvu i jedinstvu, a onima ideološki ispravnima zamjeralo se nepostojanje djeci prilagođenih i zanimljivih sadržaja.²⁹ Na koji je način uredništvo *Modre laste* pronašlo balans između ideoloških i tinejdžerskih sadržaja tematizirat će se u nastavku rada.

24 Nikola Potkonjak, *Od etatiističke ka samoupravnoj socijalističkoj osnovnoj školi* (Beograd: Prosveta, 1977), 64.

25 Duda, *Danas kada postajem pionir*, 174.

26 Ranka Javor, “Uvodna riječ”, u: *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 3.

27 Iako su prvi hrvatski brojevi časopisa za djecu i mladež kasnili gotovo sto godina za nekim europskim, imali su veliku važnost u dječjoj izdavačkoj djelatnosti. Učitelj Ivan Filipović, jedno od najvažnijih imena hrvatske pedagogije, pokrenuo je 1864. prvi hrvatski dječji časopis *Bosiljak* te time započeo linearni proces razvijanja koncepta i sadržaja dječjih časopisa. O tome vidi više u: Štefka Batinić, *Zabava i pouka dobroj djeci i mladeži : hrvatski časopisi za djecu i mladež od 1864. do 1945.* (Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2004), 10; Štefka Batinić, “Pedagoške paradigme u hrvatskim dječjim časopisima između dvaju svjetskih ratova”, u: *Časopisi za djecu i mladež*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 5.

28 Stipe Šuvar, “Aktuelni zadaci Saveza omladine Jugoslavije u socijalističkom odgoju mlade generacije”, u: *Aktuelni zadaci u socijalističkom vaspitanju mlade generacije* (Beograd: Komunist, 1964), 36.

29 Duda, *Danas kada postajem pionir*, 98.

4. *Modra lasta* kao jedan od kanala izgradnje socijalističkoga čovjeka

Rezultati kvantitativne i kvalitativne analize povijesnih priloga te sadržaja o socijalističkim uzorima pokazali su da su se tijekom cijeloga istraživanog razdoblja u *Modroj lasti*, u manjoj ili većoj mjeri (ovisno o društveno-političkom trenutku³⁰), internalizirala znanja i vrijednosti socijalističkoga odgoja. U skladu s časopisom kao medijem pogodnim za neprimjetno “odgajanje” čitatelja, i u *Modroj lasti* internalizacija socijalističkih odgojnih ciljeva uglavnom se činila vrlo implicitno i nenametljivo – preko stripova, priloga pisanih spojem romaneskni i dokumentarističkih formi te diskursom potpuno prilagođenim profilu čitatelja.

Ljubav prema samoupravnom društvenom uređenju u kojem radni narod ima sudbinu u svojim rukama te težnja k besklasnom društvenom uređenju, kao aspekti socijalističkoga patriotizma, često su se internalizirale kroz povijesne priloge i priloge o socijalističkim uzorima. Primjerice, prilogom iz rujna 1969. čitatelje se informiralo o prapovijesti kao jedinom besklasnom razdoblju, a o fazi društvene podjele koja je potom uslijedila pisano je da su se ljudi “na klase podijelili na brzinu, jer da su mogli imalo sagledati sve što će se dogoditi, mislim, a to je i mišljenje nekih istaknutih povjesničara, da nikad ne bi učinili taj korak”.³¹ Na tom je tragu Tito u intervjuu u rujnu 1969. poručio čitateljima da uče “više o samoupravljanju, ne samo teoretski nego i praktično”.³² U ožujku 1974., neposredno nakon donošenja novoga Ustava, predsjednik Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije Mika Špiljak poručio je čitateljima da se “Narodi i narodnosti ove zemlje s radničkom klasom na čelu mogu ponositi što su pioniri izgradnje društvenih odnosa na principima socijalističkog samoupravljanja” te je u skladu s transformativnim poimanjem socijalizma stalno okrenutim budućnosti³³ zaključio da “Titov Ustav nije zaključenje procesa, već otvaranje budućnosti”.³⁴ Prokušane metode očuvanja bratstva i jedinstva, kao još jednoga važnog elementa socijalističkoga patriotizma, bile su zaobilazne spornih tema iz novije povijesti te upotreba umjerene terminologije ako ih se ipak tematiziralo.³⁵ U skladu s time, prilikom tematiziranja

30 Primjerice, usporedno s promoviranjem ljubavi prema široj domovini (kao elementu socijalističkoga patriotizma) uredništvo *Modre laste* početkom sedamdesetih očito je iskoristilo opću atmosferu većega toleriranja nacionalnoga osjećaja, pa su rezultati istraživanja pokazali nagli porast broja povijesnih priloga koji su se u naslovu ograničavali na isključivo hrvatsku nacionalnu povijest. Doda li se tome istovremeno uvođenje rubrike *Jezične iskrice*, ili rubrike *Rekli su ovih dana*, u kojoj se izvještavalo o neravnopravnom položaju Hrvatske u Jugoslaviji, dolazi se do zaključka da se u tom razdoblju kod lastaša intenzivnije budila ljubav prema užoj domovini, a ona prema široj domovini očito je pala u drugi plan.

31 “Dacima – robovima i robovlasnicima”, *Modra lasta*, 16 (1), str. 12.

32 “Novogodišnje poruke”, *Modra lasta*, 16 (1), str. 5.

33 Dejan Jović, *Jugoslavija – država koja je odumrla : uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije : (1974-1990)* (Zagreb: Prometej, 2003), 134.

34 *Modra lasta*, 20 (14), str. 4.

35 U diskursu o NOB-u uglavnom su se isticale ratničke vrline i spremnost da se domovina brani i da se umre za nju, a izbjegavale su se teme koje su podsjećale na međunacionalne sukobe i građanski rat, pa su masovna ubojstva i zločini nad civilnim stanovništvom u Drugom svjetskom ratu bili u drugom planu. O tome vidi više u: Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)* (Zagreb: Srednja Europa, 2012), 345.

Narodnooslobodilačke borbe (NOB) u *Modroj lasti* rijetko se kad govorilo o ustašama i četnicima, a ako su i bili spominjani, najčešće je bio korišten blagi termin “neprijatelji”. Tako se književnik Meša Selimović u prosincu 1970. prisjećao kako su mu “neprijatelji spalili sve što su imali pa je cijela obitelj otišla u partizane”³⁶, a Zlatko Prica, partizan-slikar, u studenom 1975. istaknuo je da je “nekoliko puta tijekom stvaralaštva bio prekidan napadom neprijatelja”.³⁷

U skladu s načelima *internacionalizma*, miroljubive koegzistencije i osude svih oblika ekonomske i kulturne dominacije koju je zagovarala politika Pokreta nesvrstanih zemalja³⁸, u povijesnim priložima koji su se bavili geografskim otkrićima, Latinskom Amerikom i Divljim zapadom mogao se primijetiti očekivani diskurs o bijelcima kao zlim kolonizatorima te potlačenim domorocima.³⁹ Primjerice, u prilogu o portugalskom osvajanju Gane zaključilo se da iako su “crnci lijepo dočekali bijele došljake i darivali ih hrpama zlata i dragog kamenja... time su učinili kobnu pogrešku koja je zapečatila njihovu sudbinu za punih pet stotina godina”.⁴⁰ Nadalje, izjave nekih socijalističkih uzora, poput onih političara Mike Tripala u kojima se kritizira intervencija Sovjetskoga Saveza u Čehoslovačkoj 1968. jer “bi upravo socijalističke zemlje trebale biti uzor milijunima u Africi, Aziji i Latinskoj Americi koji se bore za nacionalno oslobođenje”⁴¹, trebale su kod čitatelja razvijati smisao za patriotizam i izvan granica Jugoslavije te spoznaju o ispravnosti jugoslavenske miroljubive vanjske politike.

Internaliziranje širokoga spektra vrijednosti *socijalističkoga humanizma* u povijesnim priložima može se primijetiti u svim godištima istraživanoga razdoblja, a posebno u temama o NOB-u. Identifikacijom s djecom partizanima, protagonistima stripova *Ilegalac* i *Sinovi slobode*⁴² i rubrike *Istine s ruba legende*⁴³, inače uobičajenim motivom u dječjoj literaturi socijalističkoga razdoblja⁴⁴, čitatelji su u svojim vršnjacima mogli i trebali prepoznati vrline poput hrabrosti, zahvalnosti, kolektivizma, humanoga odnosa prema drugima. “Oblačići” iz stripa poput onoga da “nema vremena za igru i zabavu dok Nijemac gazi po našem tlu. To se i nas tiče”⁴⁵ trebali su u čitatelja razviti svijest o postojanju dužnosti i odgovornosti prema kolektivu.

36 *Modra lasta*, 17 (8), str. 16.

37 *Modra lasta*, 22 (6), str. 16.

38 O Pokretu nesvrstanih i njegovim načelima vidi više u: Tvrtko Jakovina, *Trenuci katarze : prijelomni događaji XX. stoljeća* (Zaprešić: Fraktura, 2013), 312-331.

39 Takav je diskurs u skladu s jugoslavenskim osudama imperijalističke politike Zapada, a da je postojao i u ostaloj dječjoj literaturi svjedoči istraživanje Zorana Janjetovića, koji je u *Politikinu zabavniku* također uočio prikaz Indijanaca kao onih koji su pali u ruke američke vlade, borili se za slobodu, ostali bez zemlje te prava na obrazovanje i rad. Vidi: Zoran Janjetović, “Mickey Mouse in a Socialist Country of the Yugoslav Youth Looking Through the Western Window”, *Tokovi istorije* 3 (2009), 169.

40 “Bitka za zlatni stolac”, *Modra lasta*, 15 (8), str. 13.

41 *Modra lasta*, 15 (9/10), str. 2-3.

42 “Ilegalac”, *Modra lasta*, 13 (13 – 20), str. 14; “Sinovi slobode”, *Modra lasta*, 15 (1 – 20), str. 33.

43 *Modra lasta*, 19 (3) – 22 (6).

44 Duda, *Danas kada postajem pionir*, 62-64.

45 “Ilegalac”, *Modra lasta*, 13 (13), str. 14.

Povijesni prilozi koji su u kvantitativnoj analizi po vremenskom kriteriju svrstani u kategoriju dijakronijskih povijesnih prikaza (odnosno po tematskom kriteriju u kategoriju tema u širem smislu)⁴⁶, pružanjem informacija o napretku školstva, vojske, tehnologije, medicine i brojnih drugih područja ljudske djelatnosti, imali su zadatak u čitatelja razviti znanstveni pogled na svijet, odnosno upoznati ga s osnovama dijalektičkoga materijalizma. Prilozi poput *Od krhkih krila do svemirskog broda*⁴⁷, *Mala povijest meteorologije: od mračnog opsjenarstva do moderne znanosti*⁴⁸ ili *Broj koji je izmučio matematičare*⁴⁹, u kojem se govori o računanju broja π od Arhimeda do računala, trebali su ilustrirati kako je čovjek prirodu i društvo prilagodio sebi te postao subjektom svoje povijesti. Takvi su povijesni prilozi bili prisutni u cijelom istraživanom razdoblju, pa čak i u kratkim stripovima (*Blago iz zemljinih njedara* i *Čarobna tekućina*⁵⁰) iz rujna 1967., u kojima su se čitateljima na popularan i zanimljiv način neprimjetno donosile poruke o čovjekovu ovladavanju tehnikama obrade metala i nafte. Ipak, vremenski i tematski pristup kvantifikaciji povijesnih tema pokazao je kontinuirani rast takvih povijesnih priloga posebno od 1972./73. (tablice 1 i 2), što se vjerojatno može dovesti u vezu s odredbama Rezolucije III. konferencije Saveza komunista Jugoslavije iz prosinca 1972. i njezinim zahtjevom za dosljednije naučno-marksističko i radno-politehničko obrazovanje.⁵¹

46 Kvantifikaciji povijesnih priloga u ovome radu pristupilo se iz dvije perspektive – tematske i vremenske. Tematska je podrazumijevala raspodjelu povijesnih priloga na one u užem smislu (dogadaji i ličnosti, tj. politička povijest) te na one u širem smislu (povijest svakodnevice, vojna povijest, povijest školstva itd.). Vremenska perspektiva odnosila se na analizu povijesnih sadržaja prema povijesnoj periodizaciji uz dodatak zasebne kategorije u koju su se svrstavali dijakronijski povijesni prilozi. Povijesna periodizacija obuhvaćala je sljedeća razdoblja: prapovijest (do oko 3500. pr. Kr.), stari vijek (od oko 3500. pr. Kr. do 476., tj. pada Zapadnoga Rimskog Carstva), srednji vijek (od 476. do 1492., tj. otkrića Amerike), rani novi vijek (od 1492. do 1789., tj. Francuske revolucije), “dugo” 19. stoljeće (od 1789. do 1918., tj. kraja Prvoga svjetskog rata), međuraće (od 1918. do 1939., tj. početka Drugoga svjetskog rata) te Drugi svjetski rat (od 1939. do 1945.).

47 *Modra lasta*, 15 (4), str. 6-7.

48 *Modra lasta*, 22 (19/20), str. 8-9.

49 *Modra lasta*, 2 (16), str. 11.

50 “Blago iz zemljinih njedara” i “Čarobna tekućina”, *Modra lasta*, 14 (1 – 2 i 3 – 9), str. 24.

51 U dokumentu se, polazeći od pretpostavke da je Jugoslavija otvoreno društvo u koje dolaze razni proizvodi i sadržaji, a s tim i “strana” ideologija, inzistiralo na dosljednijem socijalističkom odgoju da bi se mladi mogli kritički odnositi prema uvezenim sadržajima. U školskoj praksi to je podrazumijevalo da svi sadržaji, znanja i vrijednosti koji se usvajaju u okviru nastave moraju imati “naučno-marksističku” i “radno-politehničku” osnovu. O tome vidi više u: Potkonjak, *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji*, 50.

Tablica 1. Kvantifikacija povijesnih priloga po vremenskom kriteriju u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

Godište	Prapovijest	Stari vijek	Srednji vijek	Rani novi vijek	“Dugo” 19. stoljeće	Međuraće	Drugi svjetski rat	Dijakronijske teme
13 (1966./67.)	/	1	3	6	2	/	14	/
14 (1967./68.)	1	1	4	25	4	/	2	7
15 (1968./69.)	4	15	7	13	1	/	28	11
16 (1969./70.)	2	13	9	6	13	2	3	16
17 (1970./71.)	/	2	9	19	13	2	3	11
18 (1971./72.)	1	7	9	20	7	/	9	16
19 (1972./73.)	1	6	5	10	10	3	22	17
20 (1973./74.)	/	6	6	6	16	1	22	16
21 (1974./75.)	/	10	5	9	6	/	18	21
22 (1975./76.)	/	1	7	9	8	1	11	12
UKUPNO	9	62	64	123	80	9	132	127
606								

Tablica 2. Kvantifikacija povijesnih priloga po tematskom kriteriju u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

Godište	POVIJEST U UŽEM SMISLU			POVIJEST U ŠIREM SMISLU
	Hrv. povijest	Jugosl. povijest	Svj. povijest	
13 (1966./67.)	6	15	4	1
14 (1967./68.)	27	5	7	5
15 (1968./69.)	13	26	7	33
16 (1969./70.)	5	6	18	35
17 (1970./71.)	14	3	13	29
18 (1971./72.)	16	4	17	32
19 (1972./73.)	14	13	13	34
20 (1973./74.)	10	14	12	37
21 (1974./75.)	14	11	5	39
22 (1975./76.)	7	9	6	27
UKUPNO	126	106	102	272
606				

S time se može povezati i činjenica da je tek nakon 1972. započeo proces intenzivnijega afirmiranja radnika kao socijalističkih uzora, koji tada sve češće postaju subjekti intervjuiranja (tablica 3), ili uvođenje rubrike *Privredni portreti* od studenoga 1972. godine. Prilozima o, primjerice, Željezari Sisak⁵² ili Drvno-industrijskom kombinatu Đurđenovac⁵³ učenike se upoznavalo s funkcioniranjem i radom tvornica, pri čemu se izvršavala funkcija radnoga odgoja, na kojoj se početkom sedamdesetih posebno inzistiralo.

52 "Privredni portreti: željezara Sisak", *Modra lasta*, 19 (1), str. 8-9.

53 "Privredni portreti: drvno-industrijski kombinat Đurđenovac", *Modra lasta*, 19 (6), str. 6.

Tablica 3. Kvantifikacija socijalističkih uzora u *Modroj lasti* (1966. – 1976.) s obzirom na zanimanje

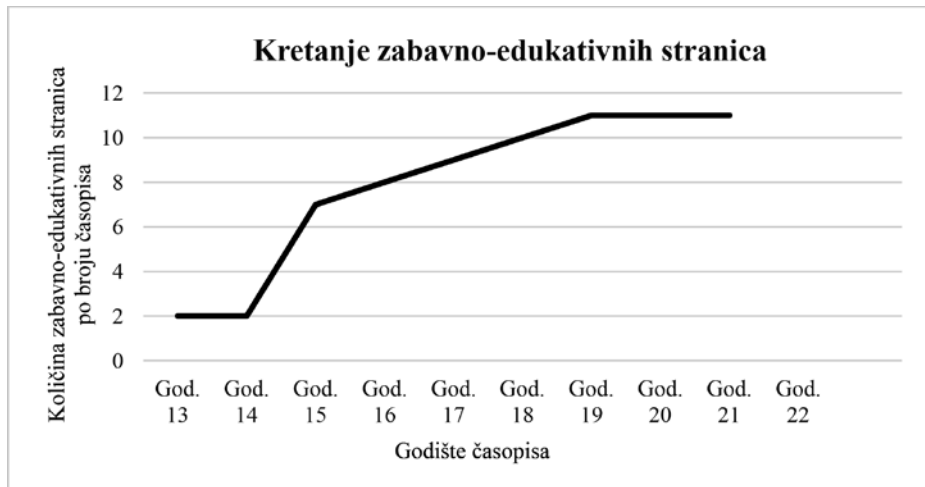
Godište Zanimanje	Partizani i političari	Umjetnici	Javne djelatnosti i javne osobe	Radnice i radnici	Ostalo	Ukupno
13 (1966./67.)	/	2	2	2	/	6
14 (1967./68.)	1	6	9	/	1	17
15 (1968./69.)	1	21	20	2	2	46
16 (1969./70.)	2	15	24	2	/	43
17 (1970./71.)	13	20	22	4	/	59
18 (1971./72.)	16	20	25	5	1	67
19 (1972./73.)	7	20	13	18	1	59
20 (1973./74.)	14	33	23	9	1	80
21 (1974./75.)	3	20	17	9	1	50
22 (1975./76.)	10	36	17	12	1	76
Ukupno	67	193	172	63	8	503

Uz ta znanja i vrijednosti koje bi se mogle svrstati u područje moralnoga, intelektualnoga i radnoga odgoja, u časopisu se ostvarivala i funkcija estetskoga odgoja upoznavanjem čitatelja s literarno-likovnim ostvarenjima umjetnika, kao i pružanjem prilika za njihovo vlastito stvaralačko izražavanje. Iako je fizički odgoj bio tek neznatno zastupljen u odnosu na ostala područja odgoja (što ne treba čuditi s obzirom na to da časopis kao takav ne nudi mnogo prostora za takve sadržaje), u *Modroj lasti* čitatelje se poučavalo o razvoju tijela, higijenskim navikama, zdravom načinu života, pravilnom vježbanju i sl., čime se ostvarivala zaokružena koncepcija svestrano razvijene ličnosti – ideala socijalističkoga čovjeka.

5. “Prosvjetiteljska uloga” tinejdžerskih priloga u *Modroj lasti*

Osim opisane implementacije ciljeva socijalističkoga odgoja u određenim sadržajima *Modre laste*, rezultati istraživanja pokazali su da je časopis istovremeno pokazivao snažnu tendenciju odabira “ideološki sterilnih” poruka i sadržaja. Tako su, primjerice, socijalistički uzori u časopisu čitateljima najviše slali univerzalne poruke o ljubavi, dječjim radostima i uživanju u djetinjstvu. Tome je bilo tako jer je svako godišće u istraživanom razdoblju najveći broj intervjuja i priloga posvetilo upravo dječjim književnicima, slikarima, skladateljima i sl. (vidi tablicu 3), afirmirajući ih tako kao najvažnije “socijalističke uzore”. Nadalje, od 185 naslovnica brojeva časopisa njih samo 16 referiralo se na politički ritam godine (fotografije Jugoslavenske narodne armije, portret Tita, učenički prikazi radnika), a ostale su se odnosile na umjetnička i dječja likovna ostvarenja te pratile ritam godišnjega doba (prikazi snježnih radosti, mora, jeseni, proljeća i sl.). U tom kontekstu treba svakako spomenuti i zabavno-edukativne stranice časopisa, odnosno one na kojima su se donosili razni prilozima koji su osim zabavnih (enigmatika, stripovi) uključivali i sve one sadržaje prije opisane kao “tinejdžerske”. Opseg takvih sadržaja protezao se na ukupno 1268 stranica, odnosno zauzimao je 20,18 % ukupnoga sadržaja časopisa. Osim što su takvi “ideološki neviniji” dječji sadržaji supostojali s ostalim sadržajem, bilježili su i rast te konstantno visok udio u časopisu (grafički prikaz 1), za razliku od priloga koji su bili podložniji ideološkim manipulacijama – poput onih povijesnih, čiji se broj u posljednjem godištu znatno smanjio⁵⁴.

Grafički prikaz 1. Kretanje broja zabavno-edukativnih stranica u *Modroj lasti* (1966. – 1976.)

⁵⁴ U posljednjem godištu časopisa u istraživanom razdoblju primjetno je reduciranje ukupnoga broja povijesnih priloga (na samo 49 u cijeloj godini) i povijesnih stranica (na samo 9,78 % ukupnoga broja stranica), što se može dovesti u vezu sa završetkom perioda velikih političkih i oslobodilačkih obljetnica poput zasjedanja AVNOJ-a, ZAVNOH-a te raznih partizanskih oslobodilačkih akcija.

S obzirom na znatan udio zabavno-edukativnih stranica *Modre laste*, u radu su se analizirali samo oni prilozi i rubrike kojima je namjera bila odgovoriti čitateljima na tipično školska i pubertetska pitanja o izgledu, zaljubljuvanju, prijateljstvu, učenju i fizičkom razvoju. Takvi su se tinejdžerski prilozi i rubrike pojavili tek od 15. godišta, otkad ih je bilo ukupno 253 na 384 stranice (odnosno 6 % ukupnoga sadržaja *Modre laste*). Od toga je na 86 stranica dokumentarističko-romanesknim stilom napisano 79 priloga, čije se teme mogu podijeliti na biološke, psihološke te teme o izgledu (tj. modi i ljepoti). Ipak, interaktivne rubrike poput *Što želite znati o sebi samima* i *Sastanak s Lastanom* bile su dominantni kanali educiranja čitatelja o tinejdžerskim problemima jer su one donosile 68,77 % takva sadržaja (174/253 tinejdžerska priloga).

U vremenu u kojem nije bilo lako doći do potrebnih informacija o pubertetu ili nekim specifičnim tegobama i problemima koji su ga pratili rubrike poput *Rezervirano za djevojčice*, *Među nama* ili *Što želite znati o sebi samima* imale su važnost koju danas, okruženi brojnim kanalima kolanja informacija, ne možemo sasvim ni percipirati. Pitanje poput “Imam manu – ljevoruk sam. Molim te da mi kažeš kako da se prestanem služiti lijevom rukom”⁵⁵ ili pisanje o menstruaciji kao “zbog ovog mi je najteže pri duši. Molim vas da ovo ne bude razlog zbog kojeg nećete objaviti pismo”⁵⁶ najbolje svjedoče o razini needuciranosti i raširenosti tabu-tema. Tek se u tom kontekstu može razumjeti “prosvjetiteljska” uloga tinejdžerskih priloga u *Modroj lasti* te koliku su važnost imali odgovori poput “slobodno se koristi lijevom rukom, jer forsiranje desnice može imati duševne poremećaje”⁵⁷ te “odbaci stid i o svemu otvoreno razgovaraj s majkom, starijom sestrom ili drugaricama, nastavnicima i liječnikom”.⁵⁸ Uz otklanjanje needuciranosti i “narodnih” tumačenja raznih pojava koje su mučile čitatelje, odgovori koje su dobivali bili su važni jer su bili pisani na temelju konzultiranja sa stručnjacima – liječnicima opće prakse, dermatolozima, kozmetičarima i sl., a neke su rubrike i pisali stručnjaci (psiholog Vlado Andrić pisao je rubriku *Što znamo o sebi samima*, a liječnik Stanislav Femenić rubriku *Rezervirano za djevojčice*). Osim konzultiranja s domaćim stručnjacima, prilikom odgovaranja na pitanja čitatelja i pisanja priloga o raznim psihološkim, biološkim i modnim temama koristila se zapadna literatura i rezultati istraživanja, s kojima su autori u *Modroj lasti* evidentno bili upoznati. Tako su se, primjerice, pri objašnjavanju fenomena zašto ljudi plaze jezik koristili rezultati skupine biologa sa sveučilišta u Sjedinjenim Američkim Državama pod vodstvom dr. Johna Smitha,⁵⁹ a stvaralačko mišljenje u cijelosti se objasnilo ulomkom iz knjige zapadnoga psihologa C. Patricka.⁶⁰ Iako su se u priložima koristili brojni stručno-znanstveni termini, npr. *rezoniranje*, *asocijacija* ili *mnemotehnika*,⁶¹ što bi se moglo okarakterizirati diskursom neprimjerenim dječjem časopisu, oni su uvijek bili dodatno objašnjeni

55 “Sastanak s Lastanom”, *Modra lasta*, 17 (15), str. 29.

56 “Sastanak s Lastanom”, *Modra lasta*, 17 (19/20), str. 42.

57 “Sastanak s Lastanom”, *Modra lasta*, 17 (15), str. 29.

58 “Sastanak s Lastanom”, *Modra lasta*, 17 (19/20), str. 42.

59 “Zašto ljudi plaze jezik?”, *Modra lasta*, 21 (15), str. 27.

60 “Što je to stvaralačko mišljenje?”, *Modra lasta*, 18 (7), str. 27.

61 “Što mislimo i kako maštamo”, *Modra lasta*, 15 (10), str. 26.

nizom primjera bliskih djeci. Primjerice, stručna definicija znatiželje objašnjena je opisom “ono zbog čega djeca zakasne u školu”⁶², a identifikacija s imaginarnim likovima učenika Ive i Marka i njihovim stilovima učenja trebala je olakšati razumijevanje razlike između *globalnoga* i *fragmentiranoga učenja*.⁶³

Zahvaljujući takvoj kombinaciji znanstveno-dječjega diskursa u *Modroj lasti* pronašao se optimalan način za pisanje o avangardnim temama poput masturbacije, reproduktivnih organa, spolnih nagona, čak i pedofilije. Iako se spolni nagon kao tema u nekoliko navrata prethodno provlačio kroz časopis, ta se tematika posebno intenzivirala od 21. godišta (1974./75.), kada se u rubrici *Čovjek i život* kontinuirano obrađivalo niz tema poput razlike između muških i ženskih spolnih organa, začeca i razvoja ploda, puberteta, menstruacije, Edipova kompleksa. Na temelju znanstvenih podataka iz prijevoda francuske *Encyclopédie de la vie sexuelle*⁶⁴ te primjerenim imaginarnim dijaloškim formama roditelja i djece otklanjale su se razne zablude i donosile nove spoznaje. Primjerice, na pitanje sina o samozadovoljavanju: “To je zabranjeno, zar ne? Čuo sam da je to jako opasno?” otac je odgovorio: “Ne, sine moj. Nije to ni grijeh ni neka opasnost za zdravlje.”⁶⁵ Skretanjem pozornosti na “stričke koje u grmlju gledaju curice i dečke” te “obećavaju djeci sladoled i igračke” čitatelje se zapravo namjeravalo upoznati s problemom pedofilije te ih upozoriti da “zato ne treba nikada slijediti strance, naročito kada su previše ljubazni”.⁶⁶ Edukaciji i senzibilizaciji čitatelja za teme spolnoga odgoja trebali su dodatno pridonijeti brojni udžbenički ilustrativni prikazi muških i ženskih spolnih organa, mikroskopski prikazi spermatozoida, puta spermatozoida do ovarija, razvijanja ploda u trbuhu te fotografije nagih roditelja i djece.⁶⁷

Da bi se potpuno razumjelo avangardnost uredništva prilikom donošenja tinejdžerskih sadržaja te njihovu “prosvjetiteljsku” ulogu, treba skrenuti dodatnu pozornost na kontekst u kojem se pojavljuju. S jedne strane dogodila se eksplozija pitanja uredništvu, pa je ponekad u redakciju pristizalo 500–600 pisama tjedno, a koliko je važno bilo dobiti odgovor svjedoče i dinari koji su pritom nerijetko prilagani uz pisma.⁶⁸ S druge strane takva se zainteresiranost odvijala u trenucima kada je urbana literatura namijenjena tinejdžerima i njihovim problemima bila tek u povojima (a prve korake na tom polju popratila je upravo *Modra lasta* objavljujući takve odlomke prije negoli su djela bila tiskana u cijelosti⁶⁹), stoga je vladao kroničan nedostatak kanala kojima bi se dolazilo do potrebnih informacija. Očekivano, otvaranje takvih tema tek nekoliko godina nakon što je seksualna revolucija izazivala društvene polemike i u samim Sjedinjenim Američkim Državama, o čemu je u svojoj knjizi pisao američki autor Mark

62 “Što znamo o sebi samima”, *Modra lasta*, 15 (8), str. 29.

63 “Što znamo o sebi samima”, *Modra lasta*, 15 (12), str. 31.

64 Horvat-Vukelja, “Tiha avangardnost *Modre laste*”, 89.

65 “Čovjek i život”, *Modra lasta*, 21 (19/20), str. 29.

66 Isto.

67 “Čovjek i život”, *Modra lasta*, 22 (5), str. 7 i (19/20), str. 29.

68 Podatak iznesen u dokumentarnom filmu *Dragi Lastane*.

69 Napisano se odnosi na odlomke *Zapisa odraslog limača* Paje Kanižaja, objavljivane u *Modroj lasti* osam godina prije objave knjige u cijelosti (1978.).

Kurlansky⁷⁰, izazvalo je burne reakcije i u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Prema riječima Željke Horvat-Vukelja, to je bila jedina situacija kada je časopis svojim sadržajem podigao medijsku prašinu, pri čemu se optuživalo *Lastana* da je nemoralan⁷¹, a cijeli časopis da je “preslobodan”.⁷² Ipak, činjenica da se uredništvo *Modre laste* na čelu s Dragutinom Brigljevićem odlučilo na takav avangardni korak najbolji je pokazatelj da su čitatelji i njihovi interesi bili važan kriterij kojim se uredništvo vodilo pri određivanju sadržaja. I činjenica da se naslovi biološko-psiholoških priloga objavljivanih u časopisu mogu izravno dovesti u vezu s pitanjima koja su čitatelji prethodno postavljali u interaktivnim rubrikama još je jedan primjer koji potvrđuje takav zaključak. Naime, članci poput *Kako njegovati osjetljivu kožu*⁷³, u kojima se donose savjeti o prehranbenim i higijenskim navikama za čistu kožu, učestalo se pojavljuju nakon poplave pitanja o bubuljicama i aknama u rubrici *Rezervirano za djevojčice*. Prilog *Hormoni visokih ljudi*⁷⁴, u kojem se objašnjava genetska uvjetovanost visine, objavljen je nakon niza zabrinutih pitanja dječaka nižega rasta u Među nama, a prilog *Izvjestan osmijeh*⁷⁵, koji svojim diskursom neodoljivo podsjeća na suvremenu *self-help* literaturu, javlja se nakon brojnih šokantnih ispovijesti čitatelja u *Što želite znati o sebi samima* (poput obiteljskoga nasilja i slučajeva pedofilije). Takve bi reakcije bilo površno pripisati pukoj slučajnosti, stoga ih treba objasniti fokusiranjem uredništva na čitatelje sa svim njihovim tinejdžerskim i ostalim problemima prilikom odabira sadržaja u časopisu. Takav se pak pristup uredništva može tumačiti i kontinuiranim te sve intenzivnijim progresivnim promatranjem djeteta-čitatelja kroz prizmu razvojne psihologije, sve prisutnije u jugoslavenskom pedagoškom diskursu od šezdesetih godina 20. stoljeća.⁷⁶

6. Zaključak

Socijalistički odgoj provodio se u *Modroj lasti* preko znanja i vrijednosti koje su bile u skladu s ciljem izgradnje slobodne i svestrano razvijene ličnosti socijalističkoga čovjeka – i to uglavnom suptilno i nenametljivo, što je i bila odlika časopisa kao neformalnoga kanala odgoja. Takvi se rezultati istraživanja mogu objasniti činjenicom da je *Modra lasta* bila dječji časopis u izdanju društvene organizacije pod supervizijom SSRN-a, čiji je zadatak bio provođenje politike kreirane u partijskom vrhu. Iako nisu postojale smjernice koje bi se odnosile na sadržaje u časopisu i njihovu prezentaciju,

70 Mark Kurlansky, *1968 : godina koja je uzdrmla svijet* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2007), 226-229.

71 Podatak dobiven u intervjuu sa Željkom Horvat-Vukelja.

72 Podatak iznesen u dokumentarnom filmu *Dragi Lastane*.

73 *Modra lasta*, 19 (12), str. 27.

74 *Modra lasta*, 18 (1), str. 8.

75 *Modra lasta*, 19 (11), str. 27.

76 Primjerice, Pataki u *Općoj pedagogiji* (str. 73-94) u poglavlju “Razvoj djeteta predškolske i školske dobi” donosi znanstvene spoznaje o fazama razvoja djeteta. Takve su teme bile zaslužne za podizanje razine svijesti o važnosti poštovanja dječjih razvojnih faza u odgojno-obrazovnom procesu. Te su spoznaje imale izravne implikacije na određivanje ciljeva i metoda odgoja i obrazovanja, kao i na prilagođavanje didaktičkih sredstava poput knjiga, časopisa ili udžbenika. O didaktičkom napretku udžbenika, npr. iz povijesti, vidi više u: Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji*, 102-103.

ipak su postojala neka “nepisana” pravila i autocenzura te se nije zaboravljao socijalistički kontekst u kojem se časopis stvarao⁷⁷, pa i tome treba pripisati rezultate istraživanja. Istovremeno su podaci dobiveni istraživanjem pokazali da se uredništvo *Modre laste* pri određivanju sadržaja časopisa u velikoj mjeri prilagođavalo djeci i njihovim interesima, čak i ako je to podrazumijevalo riskiranje javne kritike i rušenje društvenih tabua (poput uvođenja elemenata spolnoga odgoja). Veliki dio časopisa koji je bio posvećen isključivo dječjim (enigmatika, stripovi) i tinejdžerskim pitanjima te je kao takav nudio malo prostora za ideologizaciju zasigurno u očima “pravovjernika” nije naišao na odobravanje – ali nije ni na zabranjivanje. Takva “shizofrenost” u uređivačkoj politici časopisa, koja se očitovala u istovremenoj internalizaciji (većoj ili manjoj – ovisno o društveno-političkom kontekstu) ciljeva socijalističkoga odgoja i promoviranju nekih zapadnjačkih, modernizacijskih te avangardnih sadržaja bila je moguća samo u hibridnoj državi, kakva je bila socijalistička Hrvatska/Jugoslavija. U hladnoratovskom kontekstu manevriranja između blokova i raznih ideologija koje su prodirale u hrvatsko/jugoslavensko društvo, balansiranje i doziranje uvijek su se pokazali kao najbolji obrasci ponašanja u svim područjima djelatnosti, pa i prilikom uređivanja dječjega časopisa. Zato bi bilo pravilnije zaključiti da su socijalistička znanja i vrijednosti u *Modroj lasti* bili više produkt vremena u kojem je ona nastajala nego sustavna i ciljana izgradnja socijalističkoga čovjeka, a supostojanje tinejdžerskih te ostalih “ideološki sterilnih” sadržaja može se protumačiti kao posljedica iskrenoga fokusiranja uredništva na interese svoje čitalačke publike, osnaženog primjenom spoznaja iz razvojne psihologije u pedagoškim strujanjima 60-ih godina 20. stoljeća.

U konačnici, ne smije se zaboraviti postaviti i pitanje recepcije predstavljenoga sadržaja. Opravdano je pomisliti da svi sadržaji časopisa nisu ostvarivali jednak utjecaj na svoje čitatelje – odnosno da su čitatelji *Modre laste* vrlo vjerojatno “preskakali” dugačke prigodne povijesne priloge o, primjerice, Titovu ratnom putu ili komentare političara na novi Ustav iz 1974., te umjesto toga provjeravali je li im Lastan odgovorio na postavljeno pitanje. Takvu pretpostavku potvrđuje i prisjećanje Irene Škorić, nekadašnje vjerne čitateljice *Modre laste*, a potom i redateljice dokumentarnoga filma o Lastanu: “‘Socijalistički bogovi’ poprimili su pristojno, blago lice, a novi ‘bog kapitalizam’ treptao je okicama kao tršćanske lutkice. Bilo je to vrijeme slobode, nade, optimizma, blagostanja, radilo se, radovalo, veselilo, kupovalo, išlo u kino. Ma briga me za samoupravni socijalizam, tada nisam imala pojma što to znači, ali voljela sam djedov stojadin, Mikijev zabavnik, Lastana... Lastan je za mene domaći Superman i Batman u jednom.”⁷⁸ Prisjećanja iskrenih dječjih promišljanja poput ovoga najbolje ilustriraju granice odgojne moći i pružaju realan uvid u uspjeh izgradnje slobodna i svestrano razvijena socijalističkoga čovjeka.

77 Podatak dobiven u intervjuu sa Željkom Horvat-Vukelja.

78 “Ni Lastanove supruge nisu znale da je to on”, *Večernji list*, veljača 2014., dostupno na: <https://www.vecernji.hr/showbiz/irena-skoric-ni-lastanove-supruge-nisu-znale-da-je-to-on-922663> [12. 6. 2018.].

IZVORI I LITERATURA

1. Apple, M. W. (2012). *Ideologija i kurikulum*. Beograd: Fabrika znanja.
2. Batinić, Š. (2004). *Zabava i pouka dobroj djeci i mladeži : hrvatski časopisi za djecu i mladež od 1864. do 1945*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
3. Batinić, Š. (2010). Pedagoške paradigme u hrvatskim dječjim časopisima između dvaju svjetskih ratova. U: Javor, R., ur. *Časopisi za djecu i mladež*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, str. 5-21.
4. Car, Z. (1974). Marksistička idejnost u nastavi povijesti. U: *Marksistička idejnost u odgojno-obrazovnom procesu*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, str. 153-159.
5. Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir : djetinjstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*. Zagreb: Srednja Europa.
6. Erdei, I. (2013). "The Happy Child" As an Icon of Socialist Transformation. U: Lampe, J. R. i Mazower, M., ur. *Ideologies and National Identities*. Budapest: Central European University Press, str. 154-179.
7. Franković, D. (1953; 1977). *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
8. Horvat-Vukelja, Ž. (2010). Tiha avangardnost *Modre laste*. U: Javor, R., ur. *Časopisi za djecu i mladež*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, str. 87-93.
9. Jakovina, T. (2013). *Trenuci katarze : prijelomni događaji XX. stoljeća*. Zaprješić: Fraktura.
10. Janjetović, Z. (2009). Mickey Mouse in a Socialist Country of the Yugoslav Youth Looking Through the Western Window. *Tokovi istorije*, (3), str. 162-176.
11. Javor, R. (2010). Uvodna riječ. U: Javor, R., ur. *Časopisi za djecu i mladež*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, str. 3-4.
12. Jović, D. (2003). *Jugoslavija – država koja je odumrla : uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije : (1974-1990)*. Zagreb: Prometej.
13. Koren, S. (2012). *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*. Zagreb: Srednja Europa.
14. Kurlansky, M. (2007). *1968 : godina koja je uzdrmala svijet*. Zagreb: Naklada Ljevak.
15. Leko, I. (1968). *Velike revolucije i obrazovanje*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.
16. Leko, I. (1969). *Uvod u pedagogiju*. Zagreb: Narodne novine.
17. *Modra lasta : časopis za samostalne radove učenika osnovnih škola*. (1966/67). Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 13 (1-20).
18. *Modra lasta : časopis za samostalne radove učenika osnovnih škola*. (1967/68). Zagreb: Školska knjiga, 14 (1-20).
19. *Modra lasta : revija za pouku, zabavu i samostalan stvaralački rad učenika osnovne škole*. (1968/69, 1969/70, 1970/71, 1971/72, 1972/73, 1973/74, 1974/75, 1975/76). Zagreb: Školska knjiga, 15 (1-20), 16 (1-20), 17 (1-20), 18 (1-20), 19 (1-20), 20 (1-20), 21 (1-20), 22 (1-20).
20. Munjiza, E. (2009). *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet.
21. Pataki, S., ur. (1969). *Opća pedagogija*. 12. izd. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
22. Potkonjak, N. (1977). *Od etatiističke ka samoupravnoj socijalističkoj osnovnoj školi*. Beograd: Prosveta.
23. Potkonjak, N. (1980). *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

24. Radelić, Z. (2006). *Hrvatska u Jugoslaviji : 1945. – 1991. : od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Školska knjiga.
25. Šarić, T., prir. (2015). *Sindikat prosvjetnih i naučnih radnika Jugoslavije. Republički odbor za Hrvatsku*. Zagreb: HAD. Dostupno na: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=2_6909 [2. 5. 2018.].
26. Šimleša, P. (1977). *Na putu do reformirane škole*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
27. Škorić, I., red. (2014). *Dragi Lastane*. Zagreb: Produkcija Artizana film.
28. Šušvar, S. (1964). Aktuelni zadaci Saveza omladine Jugoslavije u socijalističkom odgoju mlade generacije. U: *Aktuelni zadaci u socijalističkom vaspitanju mlade generacije*. Beograd: Komunist, str. 7-41.
29. *Večernji list* (Zagreb), 2014. Dostupno na: <https://www.vecernji.hr/showbiz/irena-skoric-ni-lastanove-supruge-nisu-znale-da-je-to-on-922663> [12. 6. 2018.]

Mateja Lončar, Zagreb

EDUCATION IN MODRA LASTA BETWEEN BUILDING A SOCIALIST HUMAN AND TEENAGE SELF-HELP LITERATURE (1966–1976)

Summary

Being one of the most relevant and long-lasting Croatian children's magazines, *Modra lasta* was sold across socialist Yugoslavia until the very end of its existence. The reason why it was so popular may lie in the fact that the editorial board was focused on their readers and interests specific to their age when selecting topics for the magazine. On the other hand, *Modra lasta* was published by a social organization supervised by the Socialist Union of Working People and should have, as such, provided content in the spirit of the socialist times – even more so because, as a magazine intended for children and young people, it was able to engage in indirect, implicit and “seductive” education. Considering these two different perspectives, the paper will endeavor to answer the question of how the editorial board of *Modra lasta* managed to find a balance between implementing teenage and ideological content, i.e. how it managed to satisfy the specific interests of its readers while educating them as socialist citizens.

Key words: *Modra lasta* (magazine),
socialist education, teenage materials, 1966–1976